

بررسی حضانت در حقوق ایران و جمهوری آذربایجان

مؤلفین:

میثم گل محمدزاده

نسرین حاجی زاده

سرشناسه

: کل محمدزاده، میثم، ۱۳۶۷-

عنوان قراردادی

: ایران. قوانین و امکام. Iran. Laws, etc.

: آذربایجان (جمهوری). قوانین و امکام. Azerbaijan (Republic). Laws, etc.

عنوان و نام پدیدآور

: بررسی مضانت در حقوق ایران و جمهوری آذربایجان/مولفین میثم گل محمدزاده، نسرین مامی زاده.

مشفصات نشر

: تهران: مهراندیشان سپهر، ۱۳۹۹.

مشفصات ظاهری

: ۹۴ص.

شابک

: 978-622-727218-5

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع

: مضانت فرزندان -- ایران

موضوع

: Custody of children -- Iran

موضوع

: مضانت فرزندان (فقه) -- ایران

موضوع

: Custody of children (Islamic law) -- Iran

موضوع

: مضانت فرزندان -- آذربایجان (جمهوری)

موضوع

: Custody of children -- Azerbaijan (Republic)

موضوع

: مضانت فرزندان

موضوع

: Custody of children

موضوع

: حقوق تطبیقی

موضوع

: Comparative law

شناسه افزوده

: مامی زاده، نسرین، ۱۳۶۹-

رده بندی کنگره

: KMH515 / 5

رده بندی دیویی

: ۳۴۶/۵۵۰۱۳۵

شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۶۱۱۷۳

عنوان: بررسی مضانت در حقوق ایران و جمهوری آذربایجان

مؤلف: میثم گل محمدزاده، نسرین حاجی زاده

ویراستار ادبی: هادی شفیعی

ناشر: مؤسسه انتشاراتی مهراندیشان سپهر

نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۰۰ جلد

قیمت: ۲۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۲۷۲-۱۸-۵

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

مقدمه..... ۱۰

فصل اول: کلیات

۱-۱-۱- حضانت.....	۱۶
۱-۱-۱-۱- مفهوم لغوی حضانت.....	۱۶
۱-۱-۱-۲- مفهوم حضانت در قرآن.....	۱۶
۱-۱-۱-۳- مفهوم فقهی حضانت.....	۱۷
۱-۱-۱-۴- مفهوم حقوقی حضانت.....	۱۸
۱-۱-۱-۵- ماهیت حقوقی حضانت.....	۲۰
۱-۱-۱-۵-۱- حق.....	۲۰
۱-۱-۱-۵-۲- حکم.....	۲۰
۱-۱-۱-۵-۳- تفاوت حق و حکم.....	۲۳
۱-۱-۱-۵-۴- تکلیف.....	۲۵
۱-۱-۱-۵-۵- حضانت حق است یا تکلیف.....	۲۶
۱-۱-۱-۵-۶- اجرت حضانت.....	۲۸
۱-۱-۱-۶- قلمرو حضانت.....	۳۰
۱-۱-۱-۶-۱- حضانت و ولایت.....	۳۰
۱-۱-۱-۶-۲- حضانت، قیمومیت و جنایت.....	۳۲
۱-۱-۱-۷- تفاوت حق حضانت و حق رضاع.....	۳۳
۱-۱-۱-۸- مبنای حضانت.....	۳۴
۱-۱-۱-۸-۱- مبنای فقهی حضانت.....	۳۴
۱-۱-۱-۸-۲- مبنای حقوقی حضانت.....	۳۶

فصل دوم: حضانت در حقوق موضوعه ایران

- ۴۰..... ۲-۱- مقدمه
- ۴۰..... ۲-۲- شرایط حضانت کننده
- ۴۰..... ۲-۲-۱- عقل
- ۴۱..... ۲-۲-۲- بلوغ
- ۴۱..... ۲-۲-۳- آزاد بودن
- ۴۲..... ۲-۲-۴- شایستگی اخلاقی
- ۴۲..... ۲-۲-۵- اسلام
- ۴۵..... ۲-۲-۶- اقامت
- ۴۶..... ۲-۲-۷- ازدواج نکردن
- ۴۶..... ۲-۳- اشخاص عهده‌دار
- ۴۶..... ۲-۳-۱- در دوران زوجیت
- ۴۷..... ۲-۳-۲- پس از فوت پدر و مادر
- ۴۸..... ۳-۳-۳- پس از فوت والدین
- ۵۰..... ۲-۳-۴- پس از جدایی زن از شوهر
- ۵۵..... ۲-۴- سقطات حضانت
- ۵۵..... ۲-۴-۱- جنون
- ۵۶..... ۲-۴-۲- انحطاط اخلاقی و ناتوانی در نگهداری از طفل
- ۵۷..... ۲-۴-۳- ابتلا به بیماری‌های خطرناک
- ۵۹..... ۲-۴-۴- کفر
- ۶۰..... ۲-۴-۵- ازدواج مجدد مادر
- ۶۱..... ۲-۴-۵-۱- مانع بودن ازدواج در حضانت طفل
- ۶۶..... ۲-۴-۶- مواردی که نیاز به ارزیابی دادگاه دارد

۷۱..... ۵-۲- آثار حضانت

۷۳..... ۱-۵-۲- حق ملاقات والدین با فرزندان

۷۵..... ۲-۶ خاتمه حضانت

۷۷..... ۷-۲- ضمانت اجرای حضانت

فصل سوم: حضانت در حقوق جمهوری آذربایجان

۸۱..... ۱-۲- مقدمه

۸۲..... ۲-۳- مفهوم حضانت

۸۲..... ۳-۳- حضانت در حقوق

فصل چهارم: نتیجه گیری و پیشنهادها

۸۷..... نتیجه

۸۸..... پیشنهادها

۸۹..... فهرست منابع

مقدمه

حضانت جزء مباحث مهم خانواده در نظام‌های مختلف حقوقی است و نظر به اهمیت جایگاه طفل در ساختن جامعه آینده، توجه به نگهداری، تربیت و حضانت او نیز ضروری شمرده می‌شود. مسأله حضانت و اولویت هر یک از پدر و مادر برای نگهداری و سرپرستی طفل بیشتر زمانی مطرح می‌گردد که آنها از هم جدا می‌شوند. در قانون مدنی ایران تا سن هفت سالگی مادر برای حضانت فرزند شایسته‌تر است. بعد از آن سرپرستی کودک به پدر سپرده می‌شود و در این میان تفاوتی بین دختر و پسر نیست. اگر فقط یکی از پدر و مادر زنده باشد، نسبت به سایر خویشاوندان در سرپرستی کودک اولویت دارد. صورتی که هیچ یک از پدر و مادر زنده نباشند، حضانت به جد پدری می‌رسد و در صورت عدم وجود ولی، مسئولیت متوجه خویشاوندان به ترتیب تقدم در ارث‌بری می‌شود. اما در جمهوری اسلامی ایران تا زمانی که کودک به ده سالگی برسد، مادر سرپرستی او را بر عهده دارد و بعد از آن هم دادگاه بر اساس مصالح کودک و با در نظر گرفتن نظری، حکم صادر می‌نماید. مقایسه نظام‌های حقوقی مختلف به خوبی نقاط قوت و ضعف آنها را نشان می‌دهد و این خود می‌تواند در تقویت یک نظام حقوقی مؤثر باشد.

همان‌گونه که بسیاری از صاحب‌نظران بر این امر متفق‌القول‌اند، اساس جوامع ساده و درست را خانواده‌ای که بنیان سالم داشته باشد، تشکیل می‌دهد. یعنی تربیت خانواده، هسته اولیه و شالوده جامعه بشری است. به همین جهت در تمامی جوامع دنیا، قوانین ویژه‌ای جهت حمایت از این نهاد عظیم اجتماعی وضع شده‌است. مسأله حضانت و سرپرستی فرزندان نیز یکی از مباحث مهم و اساسی است که قانون‌گذاران، سهم بسزایی در نحوه ایفای نقش والدین در این خصوص را داشته‌اند. اطفال به علت ناتوانی از تأمین نیازهای خود به نگهداری و مواظبت احتیاج دارند. قانون مدنی این تکلیف را تحت عنوان «حضانت» به صورت مشترک به عهده پدر و مادر سپرده‌است. حضانت، ناظر به نگهداری جسمی و فیزیکی صغیر و مجنون است نه اداره امور مالی و غیرمالی و انجام دادن اعمال حقوقی از جانب محجور (لنگرودی، ۱۳۶۷: ص ۱۷۲۰). همچنین بیان شده است، حضانت نگاه داشتن طفل، مواظبت و مراقبت او و تنظیم روابط او با خارج است؛ با رعایت حق ملاقات که برای خویشان نزدیک طفل شناخته شده است (امامی، ۱۳۷۷: ص ۱۹۱).

قانون مدنی ایران و قانون حمایت خانواده، حضانت را تعریف ننموده است و از مواد مربوط و ماده ۱۲ آیین نامه اجرای قانون حمایت خانواده تعریفی به شرح زیر به دست می‌آید: «حضانت عبارت است از نگهداری و تربیت طفل، به طوری که صحت جسمانی و تربیت وی با توجه به نیازمندی‌های حال و آینده او و وضع و موقعیت والدین طفل تأمین گردد». مواد ۱۱۶۸ الی ۱۱۷۹ که شمول دایره حضانت را ذکر می‌نماید، فقط از دو چیز سخن گفته‌اند: «نگاهداری» و «تربیت». پس حضانت یعنی، سرپرستی برای نگهداری و تربیت. اگر طفل مریض می‌شود، پرداخت بهای دارو، نفقه است ولی، خوراندن دارو به طفل، حضانت است. پرداخت بهای خرید لباس جهت طفل، نفقه است، ولی پوشاندن بر تن او، حضانت و از این قبیل (صادقی، ۱۳۸۳: ص ۱۱۴).

تا زمانی که والدین با یکدیگر زندگی مشترک دارند، مشکلی برای حضانت کودکان آنان وجود ندارد. هم‌چنین ممکن است، والدین در صورت جدایی از یکدیگر با موافقت یکدیگر در مورد حضانت اطفال، ترتیب دیگری تعیین کنند یا آن که مادر تعهد کند، حضانت اطفال را شخصاً بر عهده گرفته و از پدر هم بابت نفقه، وجه، طلبه نکند. ولی چنانچه والدین در زمینه حضانت فرزند، توافق نداشته باشند، مطابق ماده واحده قانون اصلاح ماده ۱۱۶۹ ق.م. برای حضانت چنین فرزندی، مادر تا سن هفت سالگی اولویت دارد و پس از آن، این اولویت با پدر است. تبصره این قانون می‌گوید، بعد از هفت سالگی در صورت حدوث اختلاف حضانت طفل با رعایت مصلحت کودک به تشخیص دادگاه است. از کلمه اولویت در این ماده، این به دست می‌آید که در صورتی که برای یکی از والدین مشکلی پیش آید، از قبیل عدم صلاحیت در نگهداری طفل یا با اعتراض یکی از والدین در نحوه نگهداری طفل، حتی در مدتی که اولویت آن با پدر است، باز هم امکان تغییر صاحب حضانت خواهد بود و این ماده نمی‌تواند، امری باشد. چرا که هم توافق بر خلاف آن امکان‌پذیر است و هم دادگاه می‌تواند بنا به مصالحی، خلاف آن را حکم دهد. مثلاً مطابق ماده ۱۱۷۰ ق.م. «اگر مادر در مدتی که حضانت طفل با او است، مبتلا به جنون شود یا به دیگری شوهر کند، حق حضانت با پدر خواهد بود». در صورتی که هیچ یک از پدر و مادر زنده نباشند، حضانت به جد پدری می‌رسد و در صورت عدم وجود ولی، مسئولیت متوجه خویشاوندان به ترتیب تقدم در ارث‌بری می‌شود (بندرچی، ۱۳۸۳: ص ۱۳۷).

حاضن (کسی که کودک به وی سپرده می‌شود) برای سپردن کودک به او می‌بایست مسلمان، عاقل و امانت‌دار باشد و حاضن مبتلا به امراض واگیردار، در صورتی که بتواند برای حضانتش در کنار خود از فرد دیگری کمک بگیرد، حق حضانت همچنان باقی است. هم‌چنین حق حضانت قابل برگشت است، یعنی در صورتی که شرایط حضانت برای حاضن محقق شود، دوباره می‌تواند حضانت را بر عهده بگیرد.

در جمهوری آذربایجان هم مانند ایران، تا زمانی که والدین با هم زندگی می‌کنند، حضانت کودک با سر در می‌آنهاست، اما اگر والدین از هم جدا شوند، اگر بتوانند در مورد حضانت کودک با هم به توافق برسند، حضانت کودک بر عهده شخص مورد توافق هست. در مواقعی که در مورد حضانت کودک، سن والدین اختلاف وجود دارد، اگر کودک به سن قانونی نرسیده باشد، یعنی کمتر از ۱۰ سال داشته باشد، حضانت وی به عهده مادر است. بعد از رسیدن به سن قانونی، براساس ماده ۶۰ قانون مدنی جمهوری آذربایجان، دادگاه با در نظر گرفتن نظر کودک، منافع وی و سایر شرایط (خواهران و برادران کودک وابستگی کودک به پدر یا مادر، اخلاق و خصوصیات والدین، سن کودک و هم‌چنین رشد و پیشرفت کودک) حضانت کودک را به فرد اصلح واگذار می‌نماید. هم‌چنین براساس ماده ۶۱ قانون مدنی جمهوری آذربایجان، در صورتی حضانت کودک به مادر سپرده می‌شود که از نظر اخلاقی، روحی و مسائل تربیتی کودک مشکلی نداشته باشد. در غیر این صورت، حضانت به پدر سپرده می‌شود (زمانلی، ۲۰۱۳: ص ۷).

مقایسه نظام‌های حقوقی مختلف به خوبی نقاط قوت و ضعف آنها را نشان می‌دهد و این خود می‌تواند در تقویت یک نظام حقوقی موثر باشد. به همین منظور در این پژوهش حضانت در حقوق ایران و جمهوری آذربایجان، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در مورد مساله حضانت در حقوق ایران مطالعات مختلفی صورت گرفته است، اما در مورد مطالعه تطبیقی آن با حقوق جمهوری آذربایجان، تاکنون پژوهشی انجام نگرفته است. بنابراین به مطالعات مرتبط با موضوع حضانت اشاره می‌گردد.

صادقی حضانت در حقوق ایران و فرانسه را مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده است که در فرانسه هم مسئله حضانت با عنوان ولایت ابوینی وجود دارد و علاوه بر سرپرستی کودک،

ولایت بر اموال وی را نیز در بر می گیرد. همچنین اگر والدین، شایستگی حضانت فرزند را نداشته باشند، دادگاه حضانت کودک را به شخص دیگری می سپارد (صادقی، ۱۳۸۳).

هرچند اکثر فقهای اسلامی قائل به سقوط حضانت مجنون دایمی هستند، اما در مورد سلب حضانت مجنون ادواری، اختلاف نظر دارند. علاوه بر این سایر اختلالات روانی که در عدم تشخیص مانند جنون هستند، حکم جنون را خواهند داشت. اگر سرپرست بتواند وظایف خود را از طریق نایب انجام دهد، بیماری مزمن و صعب‌العلاج ساقط کننده حق حضانت او نیست. بیماری‌های مسری نیز در صورت نظر سرایت به طفل، از موارد سلب حضانت محسوب می‌شوند. اکثر فقهای اسلامی با استناد به فاعله حضانت، بر این باورند که محل سکونت طفل تحت حضانت را جزء در شرایط خاص و با موافقت داری، باید تغییر داد؛ زیرا حق ملاقات صاحب حق دچار اشکال خواهد شد (موسوی مقدم، ۱۳۹۲).

موضوع سرپرستی و تربیت کودکان، از جمله مسائلی است که به دلیل اهمیت ویژه آن، قانونگذاران قوانین و مقررات ویژه‌ای در حمایت از آنان وضع نموده‌اند. در نظام حقوقی ایران که ریشه در حقوق اسلام و فقه متعالی امامیه دارد، طفل مجرودی است که در همه جوانب حیات خود نیازمند حمایت و پشتیبانی فردی و اجتماعی می‌سد. حمایت از اطفال در امور مالی و تربیتی، در فقه امامیه و حقوق ایران با پیش‌بینی نهادهای ولایت، حضانت وصایت، قیمومت و امین بر صغار مورد توجه قرار گرفته است. حضانت نهادی مشترک میان والدین است که فقط نگهداری آن طفل را شامل می‌شود (حسینی، ۱۳۸۹).

صمیمی در پژوهش خود تلاش کرده تا با استفاده از آیات و روایات، آرای فقهای امامیه، زوایای گوناگون مسئله حضانت را مورد بحث و بررسی قرار دهد و نشان دهد که حکم حضانتی که در اسلام جعل شده است نه بی توجهی به مادر بوده و نه امتیاز دادن به پدر است. بلکه با توجه به جوانب مختلف نظام خانواده و با در نظر گرفتن مصالح و حقوق کودک سازمان یافته است (صمیمی، ۱۳۸۵).

بستاکی معتقد است، بررسی اقوال و نصوص وارده که از نظر روان‌شناسی نیز تایید می‌شود، نشان می‌دهد که در فرض حیات ابوبین، مادر نسبت به حضانت طفل اعم از دختر و پسر احقیت

دآزء و در صورت فقد یکی از آنها، حضانت با دیگری خواهد بود و در صورت فقدان هر دو، حضانت به قرابت مادری می‌رسد (یستاکى، ۱۳۷۷).

آنچه در بحث حضانت حائز اهمیت است، توجه جدی به رعایت مصالح زندگی کودکان می‌باشد. زیرا کودک در این دوران به مراقبت‌ها و آغوش پرمهر مادر بیش از پدر نیازمند است. تجربه نشان داده است، جدا نمودن کودک از مادر و سپردن او به پدر در سن هفت سالگی با عنایت به ادارم امور اقتصادی و تأمین هزینه‌های زندگی توسط او، کاری بسیار دشوار است و بدون تردید در این مسیر تنها مصالح زندگی کودک که همیشه مورد تأیید شارع مقدس و قانونگذار بوده، رعایت نمی‌شود؛ بلکه ائمه ائمه چندان خوشایندی پیش رو خواهد داشت. از طرف دیگر باید توجه داشت که اگر شرع مقدس بیان می‌دارد که کودک در یک سن مشخص از مادر جدا و در اختیار پدر قرار گیرد، از باب عدم تعارض با مادر نیست؛ بلکه اسلام می‌خواهد او بدون محدودیت برای زندگی آینده‌اش تصمیم‌گیری نماید و به سوابق مشکلات قبلی به زندگی جدیدی روی بیاورد.

به دلیل تأثیرگذاری مستقیم حضانت در تربیت کودک و اهمیت تربیت صحیح فرزندان در تأمین سعادت جامعه می‌طلبند که تربیت فرزندان آن تحقیقاتی انجام گیرد و به اینها مات و پرسش‌های فراوانی که در این باره وجود دارد، پاسخ داده شود. این پژوهش که در همین راستا صورت می‌پذیرد به مسئله حضانت در ایران و جمهوری آذربایجان پرداخته و وجوه اشتراک و افتراق آنها را مورد بررسی قرار خواهد داد.

این کتاب در سه فصل تنظیم شده است.

در فصل اول، حضانت از نظر لغوی، اصطلاحی و حقوقی مطالعه شده و مفاهیم مرتبط با آن از قبیل حق، حکم، ولایت و ... مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل دوم حضانت در حقوق ایران بررسی شده است.

در فصل سوم، حضانت در حقوق آذربایجان مورد مطالعه قرار گرفته است.